

*Г.В. Юрчук, канд. екон. наук, Національний банк України;
О.М. Юрчук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У статті проаналізовано тенденції глобалізації ринку фінансових послуг, їх вплив на конкурентоспроможність банків. Обґрунтовано ряд чинників провідної ролі українських банків на фінансовому ринку України та запропоновано заходи щодо підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, конкурентоспроможність, фінансова послуга.

Постановка проблеми. Об'єктивними чинниками структурної перебудови ринку фінансових послуг стали процеси глобалізації світової економіки та інтеграції фінансових ринків. Банки світу поступово стають операторами універсальних фінансових послуг. Рівень розвитку ринків фінансових послуг різних країн є своєрідним відображенням ступеня розвитку технологій та соціально-економічних відносин. Україна послідовно реалізує стратегію інтеграції держави у глобальний ринковий простір, і прискорений розвиток ринку фінансових послуг має важливе значення. Тенденції на ринку фінансових послуг світу впливають і на процеси міжнародної інтеграції банківської системи країни. Тому дослідження розвитку цього ринку набуває особливої актуальності.

Метою роботи є дослідження стану і перспектив подальшого розвитку ринку фінансових послуг України з урахуванням сучасних тенденцій глобалізації фінансових ринків світу.

Виклад основного матеріалу. Структурна перебудова виробництва з використанням високих технологій, яку з середини 1990-х років розпочали США, Японія і провідні країни Західної Європи, чітко продемонструвала тісний взаємозв'язок реальної економіки з подіями на ринку фінансового капіталу. Так, понад 60 % щорічних інвестицій в економіку США направлялись у сферу високих технологій. Зростання курсів акцій високотехнологічних компаній забезпечувало приплив значних коштів. Але підвищені очікування "перегріли" цей сегмент фондового ринку, а центральні банки провідних країн не втримали ситуацію під контролем. В результаті криза фондового ринку спричинила погіршення фінансової

ситуації, а згодом – депресивно-кризовий стан економіки.

Проблеми фондового ринку найбільше торкнулися США – курси акцій небанківських корпорацій у 2002 р. впали в середньому на 23 %. На курси акцій банків це вплинуло значно менше (вони впали на 5 %), адже в їх активах ще було мало акцій промислових компаній, хоча з частковою відміною закону Гласса-Стігалла вони отримали таке право. Криза охопила найбільших інвесторів компаній високих технологій (насамперед, пенсійні фонди). У банках Західної Європи і, особливо Японії, істотну частину активів складала акції високотехнологічних компаній. Обвал фондового ринку охопив всю економіку: в Європі курси акцій учасників ринку впали однаково, а в Японії курси акцій банків впали суттєво.

Швидкий вихід з депресії засвідчив про ефективність національних фінансових систем, їх вплив на розвиток реальної економіки. Однак мабуть вперше було виявлено можливість існування протиріччя між потребами фінансування модернізації економіки та макроекономічними наслідками цього процесу. Крім того, у Західній Європі уроки економічної кризи стимулювали розвиток процесів, направлених як на удосконалення фондових ринків, так і на консолідацію банківського сектора і створення інтегрованого фінансового ринку ЄС. Процеси фінансової інтеграції значно активізувалися з введенням у 12 країнах ЄС єдиної валюти – євро.

У травні 2004 р. Єврокомісія в першій доповіді про фінансову інтеграцію відмітила значний прогрес у сегменті оптових фінансових послуг. Інтеграція ринків роздрібних фінансових послуг – більш складна задача, яка вимагає гармонізації тарифної політики і правил захисту інтересів

споживачів, вирішення юридичних і податкових питань. Нині визначено продукти (ощадні інструменти, споживчі та іпотечні кредити, фінансовий лізинг тощо), для яких можлива транскордонна пропозиція як ознака реальної інтеграції ринку. Розробляються спеціальні критерії для порівняння споживачами транскордонних пропозицій послуг (процентні ставки, гарантії доставки, право на дострокове погашення тощо).

Тенденції розвитку фінансових послуг світу засвідчили, що клієнтів все більше цікавить рівень доступності комплексних і якісних послуг, а не банки як такі. Тому банки активно виходять на нові сегменти ринку фінансових послуг. Інвестиції у надсучасні технології зміцнили позиції провідних банків, дозволили ефективно обслуговувати операції клієнтів на будь-яких ринках. Широкий спектр послуг і цілодобове оперативне обслуговування клієнтів всього світу забезпечує істотні переваги фінансовим імперіям Citigroup, Chase, State Street та ін. Зазначимо, що

учасником одного з проєктів State Street – глобальної міжбанківської системи FX Connect (середньоденний оборот обміну валют перевищує 45 млрд. дол. США) – з лютого 2006 р. стала фінансова група SEB, яка з купівлею банку “Ажіо” (нині – ВАТ “СЕБ Банк”) вийшла на ринок фінансових послуг України. State Street є також одним із лідерів нового динамічного ринку – ринку кастодіальних послуг (табл. 1).

На етапі формування нового сегмента ринку кастоді лише зберігали та адміністрували фінансові інструменти від імені третіх осіб. Сучасний бізнес банків-зберігачів трансформувалася у широкий спектр послуг, які нині узагальнюють як трансакційний чи інформаційний банкінг, обслуговування активів чи інвестицій. Провідні кастоді завдяки системам обробки аналітичної інформації та обслуговування інституційних клієнтів отримують дані про угоди безпосередньо з торговельних систем.

Таблиця 1

Динаміка розвитку глобального ринку кастодіальних послуг*

№ пор.	Назва фінансової установи	Світові активи в 2007 р.			Світові активи в 2004 р.	
		Обсяг, млрд. дол. США	Частка ринку, %	Звітна дата	Обсяг, млрд. дол. США	Звітна дата
1	JP Morgan	13903	14,75	31.12.2006	8014	31.03.2004
2	The Bank of New York	13757	14,59	31.03.2007	8906	30.09.2004
3	State Street	11900	12,62	31.12.2006	9100	30.06.2004
4	Citigroup	10524	11,16	31.01.2007	6640	31.03.2004
5	Mellon Group	4909	5,21	31.03.2007	2946	30.09.2004
6	BNP Paribas	4760	5,05	31.12.2006	2958	30.09.2004
7	HSBC Securities Services	3880	4,12	31.03.2007	1572	31.05.2004
8	Northern Trust	3800	4,03	31.03.2007	2300	31.03.2004
9	UBS AG	3377	3,58	30.09.2006	2398	31.03.2004
10	Société Générale	3260	3,46	31.03.2007	1329	31.03.2004
Загальний обсяг ринку		94281 (49 глобальних кастоді)			59366 (41 глобальний кастоді)	

* Джерело: www.globalcustody.net

Тому саме кастоді, а не компанії з управління активами, оцінюють ефективність фондів, вартість чистих активів, кредитують під заставу цінних паперів, здійснюють моніторинг дотримання інвестиційних правил. Найбільший глобальний оператор Citigroup – 66 % кастодіальних активів є міжнародними. Потенційний лідер – Bank of New York, який в 2008 р. планує завершити процес приєднання Mellon Global Securities.

Метою процесів злиття і поглинання фінансових установ є створення міцної бази для розвитку. Фактором привабливості нових регіонів для іноземних банків є отримання більш високого прибутку за умови прийнятної ризику. Найбільші проєкти зі злиття і поглинання на фінансовому ринку відбуваються в Європі – 137 млрд. євро у 2006 р. (на 77 % більше, ніж у 2005 р.), в т.ч. банківський сектор – 99 млрд. євро, страховий

– 25 млрд. євро [3]. В результаті злиття найбільших італійських банків UniCredit і Capitalia у 2007 р. буде створено третій за розміром банк Європи з капіталізацією до 120 млрд. дол. США. Процеси інтеграції досить динамічні у Центральній і Східній Європі, де й ціна купівлі банків значно вища (особливо порівняно з США і новими ринками Азії). Так, в СНД в 2005-2006 рр. коефіцієнт P/BV складав 3-5; в Китаї – 1-2; в США і Західній Європі – 1,5-2,5. Зокрема, Societe Generale у 2006 р. купив 10 % Росбанку за 317 млн. дол. США (P/BV = 4,5), а угорський OTP Bank – 96,4 % Інвестсбербанку (Росія) – за 477 млн. дол. (P/BV = 3,9). В Китаї рекордним стало IPO Bank of China на біржі Гонконгу – P/BV = 2,2.

У результаті транснаціонального злиття чи поглинання провідні банки трансформуються в універсальні фінансові інститути, зміцнюючи свої позиції на фінансовому ринку і змінюючи особливості міжнародної конкуренції. Вони суттєво впливають на економіку світу і на економічну політику країн, насамперед, з перехідною економікою, ринки яких є привабливими. В Україні свідченням цього є прискорення процесу міжнародної інтеграції фінансового ринку завдяки приходу іноземних інвесторів шляхом купівлі учасників ринку (насамперед, банків).

Ринок фінансових послуг України створено за історично короткий перехідний період. Однак у структурі експорту-імпорту послуг (табл. 2) частка фінансових послуг дуже низька, а їх від'ємне сальдо зростає.

Більшість секторів небанківських фінансових послуг країни (інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди тощо) нині проходять початковий етап розвитку. На 01.01.2007 було 411 страхових компаній (СК). Велика кількість дрібних СК при високій монополізації ринку свідчить про ймовірну нестабільність ринку. Так, перші три СК зі страхування життя отримують 59 % страхових премій, а перші десять – 90 %. На відміну від СК провідних країн, вітчизняні

практично не інвестують економіку – в 2006 р. за визначеними урядом напрямками інвестована найменша частка їх активів (0,13 %). Капіталізація СК дуже низька, їх статутні фонди і активи надто переобтяжені низьколіквідними цінними паперами, які не котируються на біржах. Із зростанням економіки покращуються і показники ринку страхування, однак загальні активи СК – лише 23994,6 млн. грн. або 6,7 % від активів банківської системи.

Фондовий ринок України Standard&Poor's (далі – S&P) класифікує як незрозумілий і непрозорий – Frontier Emerging Markets. Однак з 2005 р. ринок розвивається інтенсивніше – обсяг торгівлі цінними паперами, за даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, вперше перевищив обсяги реалізації як сільськогосподарської, так і промислової продукції. Однак дуже мало акцій мають високу ліквідність і є об'єктом обігу на фондовому ринку, хоча загальний обсяг випуску цінних паперів на початок 2007 р. склав 291,1 млрд. грн., а найвищий – у 2006 р. – 84,1 млрд. грн. У 2006 р. обсяг торгів (рис. 1) склав 91,96 % до ВВП, в т.ч. 45,8 % – торгівля акціями, 28,9 % – векселями. Позитивним є зростання реально залучених коштів на фондовому ринку – випуск зареєстрованих з цією метою акцій в 2006 р. зріс в 2,67 раза і склав 25,1 млрд. грн.

На початок 2007 р. статутний капітал понад 1 млн. грн. мали лише 206 професійних учасників (крім банків) з 805. У м. Києві та області зосереджено 45,6 % учасників. У 2006 р. частка організованого ринку становить лише 29,05 млрд. грн. або 5,9 % загального обсягу торгів (у 2005 р. – 4,1 %). При значній кількості фондових бірж (11) ринок має надвисоку концентрацію: частка Першої фондової торговельної системи (ПФТС) завдяки угодам на вторинному ринку в 2006 р. склала 96,35 % (або 28,02 млрд. грн.). Лідер первинного ринку – Українська фондова біржа (50,7 % з 0,24 млрд. грн.).

Структура експорту-імпорту послуг України у 2002-2006 рр.*

Послуги	Експорт		Імпорт		Сальдо, млн. дол. США
	млн. дол. США	у % до попереднього року	млн. дол. США	у % до попереднього року	
2003 р.					
Всього	4248,0	104,8	1388,4	116,5	2859,6
у т.ч.: транспортні	3514,0	103,8	325,3	122,3	3188,7
зв'язку	83,2	93,3	79,1	79,9	4,1
страхові	14,4	261,8	52,9	127,1	-38,5
фінансові	19,8	107,0	61,6	109,8	-41,8
подорожі	117,0	114,3	58,9	117,2	58,1
2004 р.					
Всього	5307,9	125,0	2008,1	137,7	3299,8
у т.ч.: транспортні	4041,8	115,0	457,2	140,6	3584,6
зв'язку	125,3	150,6	106,1	134,1	19,2
страхові	18,2	126,5	94,2	178,1	-76,0
фінансові	23,9	120,5	125,3	203,4	-101,4
подорожі	162,3	138,8	100,4	170,5	61,9
2005 р.					
Всього	6134,7	115,6	2910,9	141,4	3223,8
у т.ч.: транспортні	4480,3	110,9	627,1	137,2	3853,2
зв'язку	202,8	161,9	91,1	85,9	111,7
страхові	24,9	136,5	60,3	64,0	-35,4
фінансові	35,6	149,3	255,7	204,1	-220,1
подорожі	207,0	127,5	153,2	152,6	53,8
2006 р.					
Всього	7505,5	122,3	3812,4	129,8	3693,1
у т.ч.: транспортні	5354,7	119,5	789,0	125,8	4565,7
зв'язку	258,1	127,3	90,9	99,8	167,2
страхові	70,5	283,5	103,6	171,8	-33,1
фінансові	80,1	224,7	521,1	203,8	-441,0
подорожі	248,3	120,0	230,1	150,2	18,2

* Джерело: Держкомстат України

ПФТС вже 10 років – найбільший організатор торгівлі. Торгова сесія відбувається у режимі реального часу. За її результатами ряд міжнародних рейтингових агентств і вітчизняних компаній розраховує індекс фондового ринку країни. У структурі торгів 2006 р. домінували корпоративні облігації (обсяг торгів – 43,2 %, кількість угод – 11,5 %), облігації внутрішньої державної позики – 30,6 % і 2,3 %, акції підприємств – 21,6 % і 81,5 %. Важливим

індикатором ринку є індекс акцій ПФТС, який в 2006 р. зріс на 41,3 %. Таке зростання зіставимо з 43 % росту індексу MSCI Eastern Europe (показника акцій Східної Європи). Індекс акцій S&P/IFCF-Україна у 2006 р. зріс до 259,76 % (на 48,65 %), а зведений індекс зони Frontier (S&P/IFCF Composite) зріс на 33,51 %. На 16.10.2007 індекс ПФТС досяг 1143,17 %, сумарна капіталізація ринку акцій зросла до 464,8 млрд. грн., а четвертий за капіталізацією – “Райффайзен Банк Аваль” (23,04 млрд. грн.).

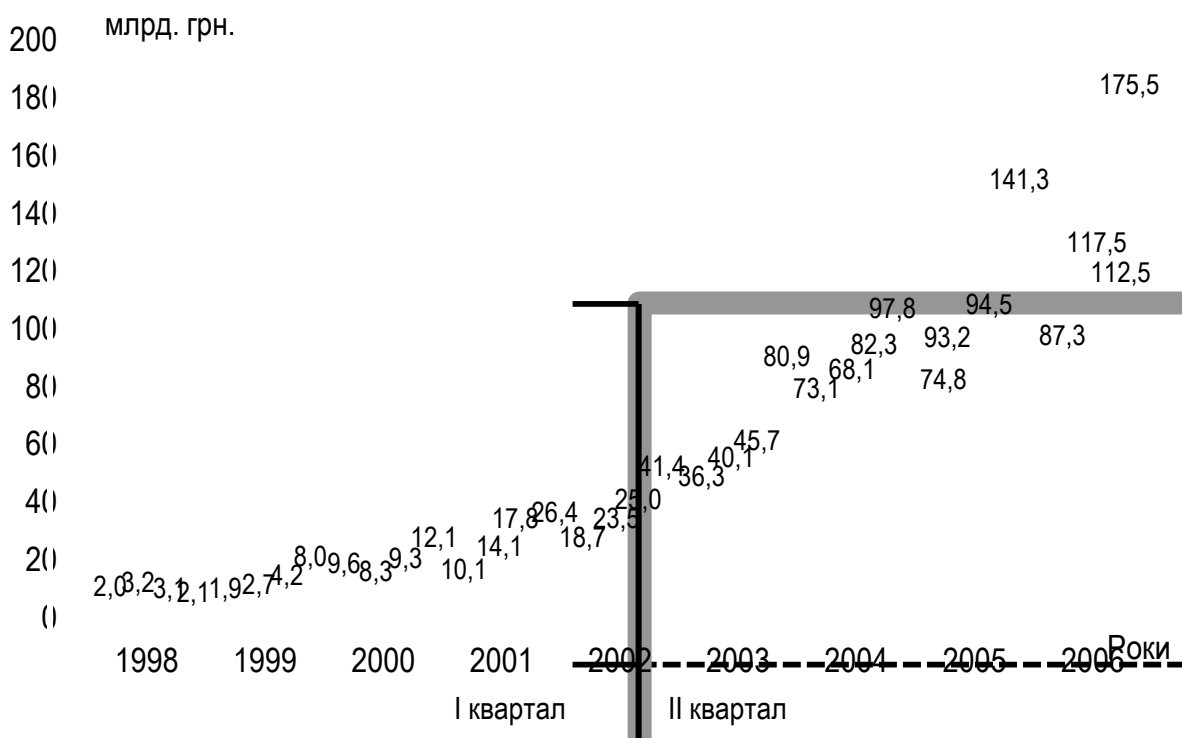

Рис. 1. Обсяги виконаних договорів на ринку цінних паперів України

Все це свідчить про значні потенційні можливості фондового ринку, але він ще далекий від насичення, що утруднює інвестиційні процеси і стримує розвиток економіки. Очевидною є невідповідність населення і підприємців до сприйняття фінансових інструментів фондового ринку, а більшість операцій здійснюється поза організованим ринком. За умов недостатнього розвитку інших сегментів фінансового ринку гостру нестачу довгострокових фінансових ресурсів відчуває банківський сектор. Це спонукає банки до виходу на фондовий і страховий ринки країни.

Провідна роль банківської системи України, яка виконує в економіці ряд унікальних макроекономічних і мікроекономічних функцій, є загально визнаною. Згідно з грошово-кредитною політикою держави банки забезпечують готівково-грошовий обіг, накопичують вільні грошові кошти, задовольняють потреби економіки у кредитних ресурсах, виконують ряд функцій, пов'язаних з регулюванням реального сектора (в т.ч. збір і аналіз інформації про позичальників тощо). Банки надають ще й таку важливу фінансову послугу як мінімізація ризиків своїх клієнтів.

Банк – це фінансова інституція, яка здійснює банківську діяльність, котра має виключний характер, а всі інші фінансові

посередники – це, в основному, спеціалізовані установи, які можуть виконувати лише обмежене коло банківських операцій залежно від свого правового статусу і наявності певних ліцензій (дозволів). Саме тому, принаймні на перших етапах розвитку ринкової економіки, провідну роль на ринку фінансових послуг повинні відігравати саме банки – центральна опора фінансової системи і запорука прискорення економічних перетворень в країні.

Однак власний капітал банківської системи залишається низьким, хоча і досяг 7,9% від ВВП. Так, капітал I рівня BNP Paribas (Франція), одного з представлених в країні найбільших банків світу, втричі перевищує капітал всіх банків України. Середній рівень власного капіталу діючих 170 банків – 50 млн., а максимальний – 651 млн. дол. США. До того ж, динаміка росту активів банків випереджає темпи росту капіталу, що зумовлює підвищення рівня ризиків і зниження рівня достатності капіталу, а також знижує фінансову стійкість банків. Неадекватне збільшення капіталу є свідченням структурних диспропорцій у розвитку банківської системи. Негативні тенденції процесу капіталізації можуть призвести до системної кризи і банкрутства ряду банків. В Україні невисока концентрація банківського сектора (середній розмір активів одного банку на 01.01.2007 становив 0,5 млрд. дол. США, а, наприклад, у

Великобританії – понад 5 млрд. дол. США). Це не дозволяє банкам акумулювати ресурси для фінансування значних проектів, які пропонує реальна економіка.

Банківський сектор України одним з перших розпочав процес інтеграції у міжнародну фінансову систему. Головним мотивом інтеграції банків у світову фінансову систему і встановлення відносин з іноземними банками є потреба

обслуговування зовнішньоекономічної діяльності клієнтів, а головним фактором – глобалізація, уособленням якої є міжнародний розподіл товарів, капіталу і робочої сили, зростання міжнародної торгівлі та об'єктивна необхідність участі країни в світовому процесі розподілу праці. За оцінками ЄБРР, банківський сектор пройшов лише половину шляху реформування (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка індексу ЄБРР реформування банківського сектора *

Країна	Роки													
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Україна	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,67
Азербайджан	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33
Білорусія	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,67	1,67	1,67	1,67
Вірменія	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,67
Грузія	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,67	2,67
Казахстан	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,67	2,67	3,00	3,00	3,00
Молдова	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,33	2,67	2,67
Росія	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,00	1,67	1,67	1,67	2,00	2,00	2,00	2,33
Естонія	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,33	3,67	3,67	3,67	3,67	3,67	4,00	4,00
Латвія	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,67	3,00	3,00	3,33	3,67	3,67	3,67	3,67
Литва	1,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,33	3,67
Болгарія	1,67	2,00	2,00	2,00	2,00	2,67	2,67	2,67	3,00	3,00	3,33	3,33	3,67	3,67
Польща	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,33	3,33	3,33	3,33	3,33	3,33	3,67
Румунія	1,00	1,00	2,00	3,00	3,00	2,67	2,33	2,67	2,67	2,67	2,67	2,67	3,00	3,00
Словаччина	2,67	2,67	2,67	2,67	2,67	2,67	2,67	2,67	3,00	3,33	3,33	3,33	3,67	3,67
Угорщина	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Чехія	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,33	3,67	3,67	3,67	3,67	4,00

* Джерело: Доповідь про процес переходу за 2005 р., ЄБРР, 2006.

Конкурентною перевагою провідних банків України стають сучасні технології. Причому високий рівень технологічного забезпечення банків є традиційним і свідчить про значні науково-технічні можливості країни. Показовим є створення міжбанківської системи електронних платежів – однієї з кращих серед світових аналогів. Інший приклад – стрімке впровадження високотехнологічних фінансових послуг на основі платіжних карток міжнародних платіжних систем. Важливо, що це не поодинокі приклади високої конкурентоспроможності банків на ринку фінансових послуг. Так, Reiffeisen International AG (Австрія) має намір перевести обслуговування розрахунків з

використанням платіжних карток всіх своїх 17 банків (в Австрії, Болгарії, Польщі, Румунії, Росії, Чехії, Угорщині) в найбільший в Україні процесинговий центр UPC.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що розвиток фінансового ринку України відстає від потреб економіки, а у розвитку секторів фінансового посередництва спостерігається значна асиметрія. Розвиток банківської системи України характеризують позитивні тенденції, що сприяє прискоренню економічних перетворень в країні, суттєво впливає на загальне становище фінансових ринків і на фінансові стратегії учасників товарних ринків. Стратегічною складовою розвитку банків України стало впровадження

високотехнологічних фінансових продуктів і конкурентних систем обслуговування. Нині банк – об'єктивно найпотужніший учасник ринку фінансових послуг країни, універсальний інститут фінансового посередництва, який прагне і здатен надавати практично всі фінансові послуги на всіх

сегментах фінансового ринку. Проте універсалізм банків є не лише джерелом додаткових ресурсів, а й чинником суттєвих ризиків. Тому запорукою зміцнення, стабільності ринку фінансових послуг України є динамічний розвиток всіх його секторів.

Список літератури

1. Перспективы развития мировой экономики, МВФ, сентябрь 2006.
2. Сделки слияния и поглощения на рынке финансовых услуг: Рост на европейском рынке. PricewaterhouseCoopers, 2007.
3. <http://www.bank.gov.ua>.
4. <http://www.statestreet.com>.

Summary

The article deals with globalization trends of financial services market and influence of on banking competitiveness. The author considers several factors that affected an important role of Ukrainian banks on domestic financial services market and offered ways that would raise their competitive ability.

Отримано 26.10.2007

Юрчук Г.В. Банківська система України в умовах розвитку ринку фінансових послуг / Г.В. Юрчук, О. М. Юрчук // Вісник Української академії банківської справи. - 2007. - №2 (23). - С. 24 – 30.